

המסע היהודי של יעקב

אנחנו "קהילת יעקב", "עם ישראל": אנו ואמונתנו נקראנו בשמותיו של יעקב. מדוע יעקב נחשב אבי עמנו, גיבור אמונתנו? והרי אברהם הוא שהתחיל במסע היהודי הגדול, יצחק הוא שחירף נפשו להיעקד, יוסף הוא שהציל את המשפחה כולה מרעב, משה הוא שהוציא את בני ישראל מבית עבדים וקיבל תורה מסיני. וישנם גם יהושע שהכניס את העם אל הארץ, ודוד שהיה מייסד בית המלוכה היהודי וגדול מלכינו, ושלמה שבנה את המקדש, והנביאים הגדולים שהשמיעו לאורך הדורות את קול ה'. במה זכה יעקב?

סיפור חייו של יעקב בתורה אינו משתווה לסיפורי חייהם של גדולי-אומה אלה, לפחות אם קוראים אותו על פי הפשט. היו לו יחסים מתוחים עם אחיו עשו, עם נשותיו רחל ולאה, עם חותנו לבן, ועם שלושת ילדיו הגדולים ראובן, שמעון ולוי. בכמה מקרים הוא היה, לכאורה, אחוז פחד. באחרים הוא פעל שלא ביושר מוחלט – או כך לפחות נראה. לפרעה ששאל אותו על ימי חייו ענה כי "מַעַט וְרַעִים הָיוּ" (בראשית מז, ט). מגיבורה הגדול של אומה ואמונה מקובל לצפות לרקורד מלהיב יותר.

כאן נכנסים מדרשי חז"ל לפעולה. על פי מסורת התורה שבעל פה, יעקב לגמרי טוב ועשו רע לחלוטין. הרב צבי הירש

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

חיות טען במאמרו על דרכי הפרשנות המדרשית כי דיכוטומיה זו חיונית, מפני שבלעדיה קשה יהיה לקבל מהכתובים תפיסה ברורה של טוב ורע, אסור ומותר. התורה היא ספר מעודן להפליא, עשוי גוונים ובני-גוונים, וספרים מעודנים נוטים להיות מובנים שלא כשורה. לכן באה התורה שבעל פה ופישטה את הדברים: שחור ולבן במקום גוני אפור.

אבל אולי גם בלי עזרתו של הפשוט המדרשי אפשר למצוא תשובה לשאלתנו בדבר גדולתו של יעקב. הדרך המוצלחת ביותר לעשות זאת היא לחשוב על מושג המסע.

היהדות רואה את האמונה כמסע. זה מתחיל במסעם של אברהם ושרה, שעזבו את ארצם ומולדתם ובתי אבותיהם והלכו ליעד לא ידוע, הארץ אשר ה' יראם. אחריו בא המסע המכונן של עם ישראל: יציאת מצרים, נדודיהם הממושכים של בני ישראל במדבר בדרך מבית-עבדים לארץ המובטחת. פרשת מסעי שבסוף חומש במדבר מדגישה זאת, ופורטת את המסע הגדול למסע ועוד מסע ועוד מסע בתבנית חוזרת: ויסעו מֵא' ויחנו ב־ב'. ויסעו מ־ב' ויחנו ב־ג'.

להיות יהודי פירושו לנוע, לנסוע, ורק במקרים נדירים להתיישב במקום. משה הזהיר את העם מפני הסכנה הטמונה בהשתקעות ובהתרגלות, בתפיסת המצב הקיים כמובן מאליו, אפילו בארץ ישראל: "כִּי תוֹלִיד בְּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשְׁנֶתֶם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם... (דברים ד, כה). לצורך כך באות המצוות המחייבות אותנו להזכיר לעצמנו את העבר – את שנות העבדות במצרים, את סוכות העראי במדבר – ומצוות כגון השמיטה המזכירות לנו שהארץ שייכת לה' ואנחנו רק "גֵרִים וְתוֹשְׁבִים" בה (ויקרא כה, כג).

להיות יהודי פירושו לעולם לא להרגיש לגמרי בבית. להיות יהודי פירושו לחיות בתוך המתח שבין שמיים וארץ, בין בריאה להתגלות, בין העולם כפי שהוא לבין העולם שאנו נקראים לברוא, בין גלות לבין בית, בין האוניברסליות של היותנו בני אדם לבין הפרטיקולריות של הזהות היהודית. יהודים אינם עומדים בלי לנוע – אלא בשעה שהם עומדים לפני אלוהיהם. הכול ביקום נמצא בתנועה מתמדת: הגלקסיות, הכוכבים, וגם האטומים וחלקיקי היסוד המרכיבים אותם. וכך גם הנפש היהודית.

אנחנו תרכובת לא־יציבה של עפר הארץ ונשמת אלוהי; כך אנו מאמינים, ומאמונה זו נגזר שוב ושוב הצורך לבחור ולהכריע בין אפשרויות נעלות שיגביהונו אל רום האידיאלים שלנו לבין אפשרויות ירודות שיכווצו אותנו לכדי יצורים זעזעריים רדופי זוטות. לחוות את החיים כמסע פירושו לשאוף מדי יום להיות גדולים מכפי שהיינו ביום האתמול; לגדול כיחידים ולגדול כציבור.

המסע הוא אם כן מטפורה מרכזית לחיים היהודיים. מה ההבדל, בהקשר זה, בין אברהם, יצחק ויעקב?

חייו של אברהם ממוסגרים בשני מסעות, שעל שניהם נצטווה במילים "לך לך". בראשון נצטווה לעזוב את ארצו ואת בית אביו, והשני הוא עקדת יצחק, שבה נאמר לו "קח נא את בְּנֵךְ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אֶהְבֶּתְּ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמִּדְבָּר" (בראשית כב, ב). בשני המקרים אברהם נענה לקריאה בלי היסוס והלך מיד, אף כי מבחינה אנושית אלה היו מסעות קשים מנשוא. במסע הראשון נצטווה לעזוב את אביו. בשני – להיפרד מבנו לנצח. הוא נדרש לוותר על עברו ועל עתידו. אברהם הוא בעל אמונה טהורה. הוא אוהב את אלוהים ובוטח בו באופן

מוחלט. לא כל אדם יכול להגיע לידי אמונה כזו. היא כמעט על־אנושית.

יצחק הוא ההפך מכך. דומה כאילו אברהם, שידע מה נורא הקרבן הרגשי שהקריב, ששיער מה גדולה הטראומה שיצחק חווה בעקדה, מנסה להגן על בנו כל עוד הדבר לא־לידו. הוא מוודא שיצחק לא יעזוב את הארץ (ראו בראשית כד, ו: אברהם אינו מרשה ליצחק לצאת בעצמו לחוץ לארץ למצוא לו רעיה). מסעו היחיד של יצחק הוא קצר טווח, ובתוך גבולות הארץ: אל ארץ פלשתים. חייו של יצחק הם הפוגה קלה מהקיום הנוודי של אברהם ושל יעקב.

יעקב שונה משניהם. המייחד אותו הוא שמפגשיו העזים ביותר עם אלוהים, שהם הדרמטיים ביותר בספר בראשית כולו, מתרחשים באמצע מסעותיו, כשהוא לברו, בלילה, רחוק מהבית, בורח מן הפח אל הפחת: מְעֹשָׂו אל לבן במסעו לחוץ לארץ, מלבן אל עשו במסעו חזרה.

במסע הראשון, זהו חלום ההתגלות הזוהר, חלום הסולם בין שמיים לארץ שמלאכי אלוהים עולים ויורדים בו; החלום שגרם לו לומר בהתעוררו "אֶכֶן יֵשׁ ה' בְּמָקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי ... מֶה נִרְאָה הַמָּקוֹם הַזֶּה, אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם" (בראשית כח, טז-יז). לאיש מן האבות האחרים, וגם לא למשה, לא נראה חזון מעין זה.

במסע השני, בפרשתנו, זהו המאבק המסתורי עם האיש/המלאך/אלוהים, המותיר אותו צולע אבל איש אחר משהיה: האדם היחיד בתורה שקיבל מאת ה' שם חדש לגמרי. "וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב עוֹד שְׁמֶךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל, כִּי שָׂרִית עִם אֱלֹהִים

וְעַם אֲנָשִׁים וְתוֹכְלִי" (בראשית לב, כט); שרית – כלומר נאבֶקֶת, או שמא נעשיתָ שָׂר.

מרתק לראות כי שתי פגישותיו של יעקב עם מלאכים מתוארות באותו פועל, פג"ע ("וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיִּלֶן שָׁם", בראשית כח, יא; "וַיַּעֲקֹב הֵלֶךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים", בראשית לב, ב). הפגיעה היא פגישה מקרית, מפתיעה. השיאים הרוחניים בחייו של יעקב היו בלתי מתוכננים. הוא חשב על דברים אחרים, על המקומות שהשאיר מאחוריו ועל מה שמחכה לו. ה' הפתיע אותו.

יעקב הוא אדם שאנו יכולים להזדהות איתו. לא כל אדם יכול לשאוף אל האמונה והאמון הטוטליים של אברהם בקב"ה, או להתבודדות של יצחק. את יעקב קל לנו יותר להבין. אנחנו יכולים לחוש את הפחד שלו, להרגיש איתו את ייסורי המתח המשפחתי, ולהזדהות עם כמיהתו העמוקה לחיי שלווה ושלום (ידועים דברי חכמינו על פתיחת הפרשה הבאה, "וישב יעקב", המובאים אצל רש"י שם: ביקש יעקב לישב בשלווה, קפץ עליו רוגזו של יוסף").

העניין איננו רק שיעקב הוא האנושי ביותר בין שלושת האבות, אלא, בעיקר, שמתוך תהומות הייאוש הוא מתרומם אל פסגותיה הנישאות של הרוחניות. הוא האיש הפוגש מלאכים. הוא האדם שאלוהים מפתיע. הוא הבודד אשר דווקא בהרגישו גלמוד במיוחד הוא מגלה שאיננו לבד, שאלוהים איתו, שמלווים אותו מלאכים.

המסר של יעקב מגדיר את הקיום היהודי. גורלנו הוא לנסוע. אנחנו העם שאינו יושב בשלווה. נדירות וחטופות היו

עתות המנוחה שלנו. אבל בחשכת הלילות רומם אותנו כוחה של אמונה שלא ידענו שיש לנו, וסבבנו מלאכים שלא שיערנו כי ישנם. בהולכנו בדרכיו של יעקב, גם אותנו עשוי אלוהים להפתיע.